

יודסה ראט

(Joodse Raad). שמה של מועצת היהודים בהולנד, מעין יודנרט, שפעלה ב-1941-1943. הקמת הי"ר באה בעקבות מהומות ברובע היהודי באמסטרדם שחוללו בראשית פברואר 1941 פלוגות נציונלוסוציאליסטיות הולנדיות. בתגובה להן פרצו תגרות בין המתפרעים ובין יהודים ולא יהודים ברובע. הגרמנים החליטו להשליט לפי דרכם סדר בעיר, ואחד האמצעים לכך היה כינון מועצת יהודים, כנהוג בארצות כיבוש אחרות. נציגו של ארתור סיס-איינקורט, הרייכסקומיסר של הולנד, הזמין ללשכתו שלושה יהודים – שני רבנים ואיש-הציבור אברהם אשר (12 בפברואר 1941). אשר קיבל עליו להקים עם ידידו דוד כהן מועצת יהודים לאמסטרדם ובה 17 חברים.

אשר וכהן הזמינו למועצה בעיקר עסקנים, שעמהם כבר עבדו כמה שנים בגופים יהודיים שונים. רוב חברי הי"ר היו בעלי מקצועות חופשיים וסוחרים אמידים, ומיעוטם נציגי הקהילות, האשכנזית והספרדית. הייצוג למנהיגות הדתית ולזרם הסוציאליסטי היה מצומצם במיוחד. למחרת התכנסו המוזמנים שנענו לדרישת הגרמנים, וכבר בישיבה ההיא הזהיר ד"ר יצחק קיש מפני הסכנות הכרוכות בהקמת הי"ר. קיש היה חבר בוועדה היהודית המתאמת, שהוקמה בסוף 1940 בידי ארגוני הקהילות כדי לטפל בבעיות שהתעוררו בעקבות הכיבוש והמדיניות האנטי-יהודית של השלטונות הגרמניים. יושב-ראש הוועדה היהודית המתאמת, לודויק ארנסט ויסר, שלל לחלוטין את מדיניותם של אשר וכהן, וסבר שאסור ליהודים לשאת ולתת עם הגרמנים, אלא לדרוש מן הממשל ההולנדי שיגן עליהם כאזרחים הולנדיים. לעומת זאת סברו שני היושבים-ראש, ובמיוחד דוד כהן, כי יש להכיר בכך שהגרמנים שולטים בהולנד והם הקובעים את המדיניות כלפי היהודים. רק בשיתוף-פעולה עמהם אפשר להשפיע על הגרמנים ולהשיג הקלות. במהרה נתן אשר ביטוי לעמדה ההיא בקשר ל"שביתת פברואר", כאשר ניסה להשפיע על מעסיקים שימנעו את התפשטות השביתה במפעליהם. ניתן לו לפנות ברדיו המקומי אל היהודים כדי להרגיע אותם.

מהר מאוד התפתח הי"ר לגוף שלטוני חזק. הדבר התאפשר משום שכבר בראשיתו היה לו מנגנון גדול ויעיל, שהיה של הוועדה לעניינים יהודים מיוחדים שהקימו אשר וכהן ב-1933, ושעיקר עיסוקה היה הטיפול בפליטים יהודים מגרמניה. למעמדו של הי"ר תרמה הצלחתם של אשר וכהן לקבל רשיון להוציא בפיקוחם שבועון למען האוכלוסיה היהודית, Het Joodse Weekblad ('השבועון היהודי'). זמן-מה שקלו הגרמנים הקמת נציגות יהודית לכול הולנד והענקת מעמד משפטי לה. ואולם, בסוף 1941 החליט סיס-איינקורט להטיל את הטיפול בכול יהודי הולנד על הי"ר של אמסטרדם מבלי ששונה שמו, אך לא להעניק לו מעמד משפטי. פירוש ההחלטה היה גם ביטול הוועדה היהודית המתאמת. הוועדה שיתפה פעולה

עם הי"ר בתחומים שונים אך הסתכסכה איתה עקרונית משום שויסר מתח ביקורת נוקבת על אשר וכהן שנקטו, לדעתו, קו ותרני מדי כלפי הגרמנים.

במרצת שנת 1941 גדל במהירות היקף פעילותו של הי"ר ומנגנונו תפח לממדי משרד ממשלתי. הסיבה העיקרית לכך היתה המדיניות האנטי-יהודית של שלטונות הכיבוש. בתחום הכלכלי נשדדו מהיהודים עסקיהם ופרנסתם, והם הוכרחו לפעול רק בקרב העדה היהודית וחלק גדול מהם נזקק לסיוע כספי. מוסדות ציבור, גנים ופארקים נסגרו בפני היהודים והם נאלצו לפתח מוסדות יהודיים קיימים או לפתוח מוסדות חדשים.

במהלך שנת 1941 בוטלו או פורקו כ-1,000 אגודות וחברות יהודיות, ובדרך-כלל הוחרם רכושן. ואולם, התחייבויותיהן הועברו לי"ר. הוקם ארגון-גג לכלל המוסדות הסוציאליים, והמימון לפעילותם אמור היה לבוא מן הי"ר. הארגון התרחב מאוד, ובקיץ 1941, כאשר נאסר על ילדים יהודים לבקר בבתי-ספר כלליים וצריך היה לייסד בתי-ספר יהודיים, הוטלה תחילה האחריות לבתי-הספר הללו על הרשויות המקומיות, אבל הן היו זקוקות להדרכה ולתיווך מצד הי"ר, והוא הקים לשכה מיוחדת לכך. אחרי שנת הלימודים הראשונה הועברה כול רשת החינוך היהודי לידי הי"ר וכול המורים הפכו לפקידי. בפברואר 1942 הקיפה רשת החינוך של הי"ר 111 בתי-ספר ב-36 ערים, ובהם 758 מורים וכ-14,500 תלמידים. על כך יש להוסיף את מנגנון המינהל המרכזי לטיפול בכול בעיות המבנים, אביזרי לימוד, פיקוח וכו'. נוסף לחינוך ולעבודה הסוציאלית (ובכלל זה בתי-חולים על צוותיהם) נאלץ הי"ר לדאוג להזנת התושבים היהודים באמסטרדם ולהנפקת אישורים שונים, כגון היתרי נסיעות וכדומה. מספר העובדים גדל איפוא במהירות: בשיא פעילותו עבדו במנגנון כ-17,000 עובדים. לא כולם קיבלו שכר, כי תעסוקה בי"ר הבטיחה זמן מה לעובדים שלא יועברו למחנות עבודה בהולנד, ואחר-כך לא יגורשו לפולין, ועל-כן היו רבים נכונים לעבוד בי"ר בלי כול תמורה.

מאין בא הכסף הדרוש למפעל המקיף ההוא? כבר לפני קום הי"ר פעלה במסגרת הוועדה היהודית לעניינים מיוחדים ועד כספים, והיא נכללה, על-פי הוראת הגרמנים, במנגנון הי"ר. זמן קצר אחרי כיבוש הולנד הטילה הוועדה מס 'וולונטארי' על כול היהודים וגם קבעה את הסכום שכול אחד צריך היה לשלם מהכנסותיו ומהונו הפרטי. כאשר השתלבה ועדת הכספים במסגרת הי"ר כבר היה התשלום חובה, כי מי שלא שילם את המס לא קיבל אישור שמלא את חובתו הכספית. האישור, שנקרא 'הכרטיס האפור', נדרש מכול יהודי שפנה לי"ר. כך גוייס סכום נכבד מאוד של כשישה מיליוני גולדן.

ב-8 באוגוסט 1941 פירסמו הגרמנים פקודה המחייבת את היהודים להפקיד את כול כספם בבנק ליפמן-רוזנטל, והבנק היהודי הפך למעשה למחלקה של הממשל הגרמני. מאז שולמו התרומות מהחשבונות בבנק ההוא. ואולם, ב-1 בינואר 1943 בוטלו כול החשבונות הפרטיים והוכנסו לחשבון כולל אחד. מן החשבון ההוא קיבל הי"ר הקצבה חודשית לכיסוי הוצאותיו. לפי חישובי גזברות הי"ר היו ההוצאות החודשיות לארבע מחלקות קבועות (חינוך, ארגונים,

סעד והוצאות כלליות) 945,000 גולדן. ואולם, הממשל הגרמני דרש שמאותו יום ואילך יממן הי"ר גם את ההקצבות החודשיות שלפני-כן הותר לבעלי הפקדונות למשוך מחשבונותיהם. ההקצבות ההן הסתכמו בכ-600,000 גולדן לחודש. הי"ר היה זקוק אפוא להקצבה חודשית של 1,500,000 גולדן ויותר כדי למלא את התחייבויותיו, אך הממשל הגרמני העביר רק 800,000 גולדן לחודש, והם הגיעו בדרך כלל באיחור. היה אפוא צורך לקצץ בקצבות, במשכורות ובהוצאות האחרות עד כמחצית.

בקיץ 1941 התחילו השלטונות הגרמנים בהולנד בהכנות לשלב ה'פתרון הסופי' ועל הי"ר הוטלו מטלות חדשות, והקשות ביניהן היו: לקלוט באמסטרדם את היהודים שהוצאו מתחילת 1942 מכול חלקי הולנד (אותם שלא הועברו למחנה ווכט) ולספק יהודים למחנות עבודה שהוקמו לצורך זה. הממשל הגרמני תבע מהי"ר להמציא לו רשימות של כול היהודים המובטלים (ומרבים נשלל רשיונם לעבודה כדי להופכם למובטלים), ולטפל בכול הצד המינהלי של העברתם למחנות, שלמראית עין היו בפיקוחן של רשויות הולנדיות. היענות הי"ר לבחור את המועמדים גרמה זעם רב בקרב היהודים, משום שהן העובדים במחנות והן משפחותיהם סבלו סבל רב: ניתוק הגברים ממשפחותיהם, התנאים הקשים במחנות, במיוחד אחרי אפריל 1942, והאפלייה לעומת המובטלים הלא-יהודים.

ב-3 במאי 1942 הונהג בהולנד הטלאי הצהוב (ראה אות קלון), והי"ר שולב בהפצתו באופן פעיל. ב-26 ביוני 1942 נמסר לי"ר על השילוחים למזרח אירופה, וזאת בהסוואה של 'העסקה משטרית במחנות עבודה בגרמניה'. כדי להפוך את המועצה למכשיר יעיל במבצעי השילוחים הובטח לעובדיה שישוחררו מהשילוחים 'עד להודעה חדשה'. ואולם, עד מהרה התברר שאין הי"ר יכול להכריח את היהודים להתייצב מרצונם למשלוחים, והמשטרה הגרמנית וההולנדית עצרה את המבוקשים לשילוח על-פי רשימות מתוך כרססת של היהודים. כול תקופת השילוחים ניסה הי"ר להמשיך בפעולותיו הסוציאליות והחינוכיות, אבל מטבע הדברים התרכזו עיקר המאמצים סביב השילוחים: נסיונות להשיג שחרור של יהודים, אם כעובדי המנגנון של הי"ר ואם על סמך מסמכים (כגון בקשות להכרה במוצא 'ארי', חשיבות למאמץ המלחמתי של גרמניה ועוד) וכן בהגשת עזרה למשלוחים, בעיקר בביגוד. כעשרה חודשים אפשר היה למלא את הרכבות למחנות ההשמדה בפולין דרך וסטרבורק מבלי שנפגע המנגנון של הי"ר באופן ניכר. במאי 1943 הגיע גם תורם של עובדי הי"ר. הנהגתה נתבעה למסור את שמותיהם של 7,000 איש – עובדים ומשפחותיהם – שהיו 40% מהמוגנים מטעמו, לשם שילוחם למזרח. הנהגת המועצה שוב נכנעה, ובתוך יממה ערך צוות מצומצם את רשימת המועמדים לשילוח וההזמנות להתייצבות לשילוח, חתומות בידי דוד כהן, הובאו בידי רצים לכול הנידונים לשילוח. ואולם, רק כעשרה אחוזים מהם התייצבו במועד ובמקום שצויינו בהזמנות, ובכך הוכח שכבר אין לי"ר שליטה על היהודים. הממשל הגרמני הגיב מיד, ולמחרת (26 במאי) ערך מצוד נרחב ברובע היהודי העתיק ובסביבותיו,

וב-20 ביוני נעשה מצוד דומה בשכונות האחרות שבהן גרו יהודים. בשני המצודים יחדיו נעצרו 8,850 יהודים והועברו לוסטרבורק. הי"ר המקוטע המשיך לפעול, ואולם, ב-29 בספטמבר 1943 הועברו לוסטרבורק כמעט כול היהודים שנשארו, יותר מ-2,000 נפש, וביניהם אשר וכהן, לשני היושבים-ראש נמסר בוסטרבורק שהי"ר חדל להתקיים. אחרי המלחמה, עם שובם של אנשי הי"ר להולנד, הוטחו נגדם האשמות קשות הן בציבור היהודי והן מצד שלטונות הולנד. כהן ואשר נעצרו כדי להעמידם לדין, ואולם, בסופו של דבר לא התקיים המשפט, בין השאר משום שהתברר, יותר ויותר, מה רב חלקם של הגורמים ההולנדיים בפשע נגד היהודים. 'בית דין של כבוד' שהקימו היהודים הרשיע בפסק-דין את אשר וכהן בחמישה סעיפים: הקמת הי"ר עצמו; הוצאת השבועון; ההוראות שניתנו בדבר השילוחים למזרח אירופה; מעורבות בהפצת הטלאי הצהוב; בחירת 7,000 האנשים לשילוח. על-פי פסק הדין היו שני האישים מנועים מלמלא תפקיד של כבוד במוסדות יהודים (1947). בשנת 1950 בוטל פסק-הדין בידי ארגון הקהילות האשכנזיות.